

Nástrahy odlišnej slovnej zásoby

Aj medzi češtinou a slovenčinou existujú zradné slová, ktoré nás dostávajú do úzkych

Blízkosť českého a slovenského jazyka prirodzene zvädza k naivnej predstave, že komunikácia medzi Čechmi a Slovákmi prebieha úplne bezproblémovo. Skúsenosť nás však už neraz presvedčila, že pri čítaní textov v češtine alebo pri rozhovoroch s Čechmi ľahko narazíme na slová, ktoré sa nám na prvý pohľad zdajú známe, ale vzápätí nás prekabátia svojím významom. Hovoríme o tzv. zradných slovách alebo falošných priateľoch medzi jednotlivými jazykmi, ktoré radi klamú svojím telom. Vyznačujú sa rovnakým zápisom, ale ich rozdielny význam môže spôsobiť isté nedorozumenia.

Dovolenka v Čechách

Ak vás teda na dovolenke v českých Krkonošiach prepadne v horskej chate pocit chladu, nenechajte sa odradiť tabuľkou *Kouření zakázáno*. Nápis vás totiž varuje pred fajčením. Hoci vás v prvom momente mohol český výraz *zatopit* z úst chatára pobaviť, keďže v horách rozhodne záplavy neočakávate, v skutočnosti vás upozorňoval na možnosť *zakúrenia*. Rozhodne sa neoplatí pýtať *kuřivo*, ale *topivo*, v opačnom prípade by ste sa do chatky vrátili s *fajčivom*. Nenechajte sa zaskočiť ani jeho rozrozprávaním sa o zelenom *mechu*, ktorý nájdete neďaleko. Zmieňuje sa vám o chodníčkoch z *machu*.

Chvilkové prekvapenie na oboch stranách môže nastať i v prípade, že sa budete dožadovať *vedra*. Na českej strane sa budú pravdepodobne čudovať, prečo sa od nich usilujete vyháňať *horúčavu*, pričom situáciu nezlepší ani vaše objasnenie, že budete *sušiť huby*, ktoré si chcete nazbierať

Chata v Krkonošiach.

FOTO – FOTOLIA

v lese. Celkom určite sa budú usilovať čo najrýchlejšie vám pripraviť nejaké občerstvenie, keďže zjavne *nemáte čo do úst*. Nech vo vás nevyvolá zdesenie, že vám už pripravujú *horľavý čaj*. Žiadna príkra chuť paliny vás v prvom dúšku neočakáva. Dostaví sa skôr príjemne zahriatie *horúcim* nápojom.

Nesnažte sa však odvdáčiť chatárovkej manželke komplimentom, že je *chudá*. Spolahlivo vám dá najavo, že *nemajetná* vôbec nie je. Svoj prešlap naozaj neurovnáte ani otázkou, či je pani *lakotná* v domnienke, že sa vykúpíte cukrovinkou pre jej maškrtný jazyček. V skutočnosti by ste sa jej totiž spýtali, či je *lakomá*.

Ak ste boli vyzvaní, aby ste si vybrali večeru *chytře*, vôbec sa nemusíte

ponáhľať. Pozorne si prečítajte jedálny lístok a volte s rozvahou, *múdro*, nie chytro. Sekcia *luštěníny* môže síce na prvý pohľad zvädzať k vytiahnutiu ceruzky a hľadaniu krížovky na vylúštenie, lenže bôb, fazuľa či hrach vás ihneď presvedčia, že ide o *strukoviny*. Vaše šošovky isto zaostrí aj na *čočku* v zozname, no ubezpečujeme vás, že ide o *šošovícu*. Ak by ste vášho obľúbeného ostrieža nenašli v oddelení s rybami, vyvarujte sa radšej suverénneho dopytovania sa na *ostríže* u obsluhy. Na stôl by vám mohol pristáť miesto ryby *jastrab*. Opatrní buďte rovnako aj pri spytovaní sa na miestnu špecialitu *jesene*. Výpočet delikates typického ročného obdobia môže vystriedať tanier s pripraveným *jalcom tmavým* (jelec jesen).

Aký pán, takový krám

Pre dva jazyky z rovnakého cesta ako čeština a slovenčina nie je ničím neobvyčajným, že sa viac-menej zhodujú aj vo svojej frazeológii. Slovenské frazémy: *aká matka, taká Katka*; *aký pán, taký krám* vypovedajú o podobnosti dvoch osôb rovnako ako české: *jaká matka, taká Katka*; *jaký pán, takový krám*.

Najčastejšie sa medzi dvoma kultúrami zhoduje frazeológia, ktorá vychádza z častí ľudského tela. Kým Čechovi *kručí v břiše*, *usmívá se pod fousy*, *má horkou hlavu* a *neví, kde mu hlava stojí*; Slovákov *škvříka v bruchu*, *usmieva sa popod fúzy*, *má horúcu hlavu* a tiež *neví, kde mu hlava stojí*. Rozdielnosť v slovnej zásobe však môže spôsobiť, že jednotlivé frazeologické výrazy sa od seba mierne líšia. Slovákov má tak *hl-*

1918
100
2018
SPOLOČNÉ STOROČIE

boko do vrecka, no Čech *hluboko do kapes*. V slovenčine sa možno obrátiť *chrptom*, ale v češtine sa *obracejí zády*. Keď vás u nás už všetko omrzí, *zbalíte si svojich sedem slivák*, ale u českých bratov si *sbali svých pět švestek*.

Podobnosti i rozdielnosti

V niektorých prípadoch napokon dochádza k úplnej zámene slov, a preto Čech *nedělá z komára velblouda*, keď dáva za niekoho hlavu na *špalek*, podobne ako Slovákov *nerobí z komára somára*, keď dáva za niekoho ruku do ohňa. K podobným odlišnostiam dochádza i v prípadoch keď *má Slovákov hlavu ako kôň* a *neví, čo skôr*, no *stále chodí so vztýčenou hlavou*. Jeho západnému susedovi *jde z toho hlava kolem*, pričom *neví, na kterou nohu dřív skočit*, ale *nosí hlavu jako páv*. Kým na Slovensku *majú ľudia zimomriavky*, keď im niekto *dýcha na chrbát*, v Česku *běhá mráz po zádech*, ak majú *někoho pořád za patami*.

Predchádzajúci výpočet rovnakých a zároveň odlišných výrazov krásne ilustruje vzťah podobnosti i rozdielnosti dvoch blízkyh jazykov. Priebeh bezproblémovej komunikácie sa tak vplyvom na pohľad rovnakého slovíčka môže razom skomplikovať.

Roman Soóky

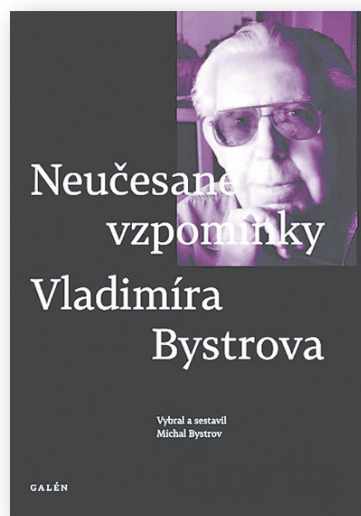
KNÍŽNÉ NOVINKY Z ČESKEJ LITERATÚRY

Jiří Padevět: **Ostny a oprátky**

Dvojnásobný držiteľ ocenenia Magnesia Litera, spisovateľ a historik Jiří Padevět prichádza s knihou rozsahovo drobných prozaických príbehov, ktoré sa odvíjajú od skutočnej historickej udalosti. Reálne postavy, ako napríklad Emil Hácha, Josef Mašín alebo Hitler, sa nečakane objavujú v každodenných alebo aj v humorných až bizarných situáciách. Čitateľ je nútený zamyslieť sa nad vzťahom „veľkých dejín“ a drobných príhod, ktoré každodenne prežívame.

Host, 2018

Michal Bystrov: **Neučesané vzpomínky Vladimíra Bystrova**

Viac než 900 stranový výber textov českého novinára, filmového kritika, politického komentátora, prekladateľa a pedagóga Vladimíra Bystrova zostavil jeho syn Michal. Vedľa textov literárnych sa objavujú aj texty spomienkové, kritické či historiografické a mapujú takmer celé 20. storočie. Mnohé z dokumentov objavujúcich sa v memoárovej knihe sú publikované vôbec po prvý raz.

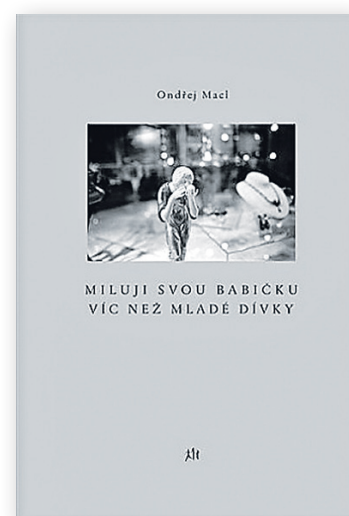
Galén, 2017

Jana Šrámková: **Bratři v poli**

Kniha pre najmenších čitateľov bola nominovaná na ceny Magnesia Litera 2018 a Zlatá stuha 2018. Rozprávanie o obrovskom priateľstve hraboša a sysla, ktoré je podrobené obrovskej skúške v podobe zimného spánku jedného z kamarátov, je doplnené čiernobielymi ilustráciami Markéty Prachatickej.

Běžíliška, 2017

Ondřej Macl: **Miluju svou babičku víc než mladé dívky**

Autorova debutová básnická zbierka získala v máji tohto roku cenu Jiřího Ortena. Pestrú mozaiku básní zjednocuje postava po slovensky hovoriacej babičky, ktorá je ponímaná z mnohých uhlov, od rýdzo osobnej babičky až po babičku archetypálnu. Autor zbierky sa však neobmedzuje iba na vyjadrenie vzťahu k babičke, pokúša sa opísať aj sám seba, vlastnú generáciu a vzťah mladých k starým.

Dauphin, 2017

Autorka: Anna Passiová

Neviditeľné Brno

V podzemí mesta sa skrýva nevidané dedičstvo.

Okrem Katedrály sv. Petra a Pavla, hradu Špilberk či vily Tugendhat ponúka Brno aj tak trochu neviditeľné jedinečnosti. Objavíte ich, ak zostúpíte do jeho tajomných podzemí. Pod najstarším námestím v Brne, Zelným trhom, je vybudovaný približne kilometer dlhý labyrint chodieb, tzv. *sklepení*, ktorý okrem iného v minulosti slúžil na skladovanie tovaru. Pod Kostolom Nalezení sv. Kříže sa nachádza hrobka s mumifikovanými telami mníchov a významných podporovateľov rádu. Táto mumifikácia je však špecifická v tom, že telá boli prirodzene vysušané vďaka dobrým klimatickým podmienkam podzemia.

Návšteva brnianskeho hradu Špilberk vám prezradí, čo sú to kasematy. Podzemné priestory tohto známeho hradu sú historickým svedectvom o väzení pre najnebezpečnejších zločincov. Dve poschodia tmavých chodieb vás vrátia späť do 18. storočia spolu s jeho tvrdým trestným právom. Práve jozefínske kobky boli jedným z najobávanejších miest doby.

Podzemie Novej radnice na Dominikánskom námestí ponúka expozíciu vývoja minciarskeho remesla v Brne a na Morave. Sprievodcom pri jeho spoznávaní vám bude minciar, pod dohľadom ktorého si môžete vlastnoručne vyrobiť mincu.

Eva Vašková

POZNÁTE ČEŠTINU?

Vyberte správny variant

1. a) shořel stoh slámy
b) zhořel stoh slámy
c) shořel stoch slámy
2. a) květina začala kvést
b) květina začala kvést
c) květina začala kvěct
3. a) chudší študent
b) chudší student
c) chudčí student
4. a) průzkum terénu
b) průskum terénu
c) průzkum terénu
5. a) rosvítí se
b) rozsvítí se
c) roszvítí se
6. a) sklízet úrodu
b) zklízet úrodu
c) skladať úrodu
7. a) výjimka z pravidel
b) vyjimka z pravidel
c) výjimka s pravidel
8. a) plytký talír
b) plitký talír
c) plytký talíř

Riešenie: 1a, 2b, 3b, 4c, 5b, 6a, 7a, 8c

Patrícia Ráczová

Z historických podôb češtiny na území Slovenska

Opis najznamenítejších vynálezův Dalekopis anebo telegraf

Telegrafická centrála v 19. storočí.

Písmo je řeč zkamenělá, jejížto pomocí jiný člověk o rok, o dva, o sto ještě rokův, může se dozvědět o myšlenkách a citech jiného člověka, od něhož písmo pochodí, byť by tito lidé byli jakkoli vzdáleni od sebe, pakli se jen písmo na ono vzdálené místo přinéstí může.

Už za starodávných věkův lidé z jedné stránky hleděli písmo čím najtrvácější učiníti, užívajíce kámen anebo kovy (obyčejně meď), na které písmo vyryli, aby tak i dlühosti věkův i nepříznivé moci živlův, povětří, vlhkosti, ohni atd. odpírati mohlo, z druhé ale stránky usilovali se o to, aby své myšlenky trochu rychlejším způsobem na vzdálenější místa přenéstí mohli, nežli se to skrze jakýchkoli poslův písma roznášejících státi může. Takť přišel už starodávný svět na vynálezký, v nichžto první útlé počátky našeho nynějšího dalekopisu, anebo řeckým slovem telegrafu, spatrujeme.

Pod slovem tedy dalekopis rozumíme způsobnost, kterou sobě dvě od sebe velmi vzdálené osoby skrze jisté oku viditelné znaky (o jejichžto platnosti se

předběžně mezi sebou shovořily) myšlenky své najevo dávají. To pak se rozumí samo sebou, že čím snadněji se takovéto znaky dají a čím na větší vzdálenost se vidět mohou, tím také dalekopis bude vzácnější a dokonalejší. Avšak netoliko sama způsobnost takového znaky dává jim rozuměti, než i sám nástroj ku dávání znakův potřebný v obyčejném životě dalekopisem se menuje.

Musíme sobě ještě v krátkých sadách všecko to připomenout, o čemž jsme doteď, ohledem na elektro-magnetický telegraf psali:

1. Sila, která pohybuje stroje elektrického telegrafu, jest hromovina.
2. Táto hromovina křísí se pomocí galvanické řetězi z zinku a z mědi poskladané.
3. Galvanická řetěz vyvinuje dvojakú hromovinu, totiž pozitivnú a negativnú.
4. Positivná hromovina vyvinuje se z pólu zinkového, negativná ale z pólu meděného galvanické řetězi.
5. Meděný drót užívá se ku spojení dvou míst, mezi kterými se zprávy v kte-

rékoli řeči pomocí telegrafu sdělovati mají.

6. Sila elektrická na jisté místo poslaná působí na magnetickou jihu tak, že se tato sem a tam (napravo, nalevo) pohybuje.
7. Tímto pohybováním ona dává znaky na dva zvonce rozličného hlasu, a sice buď krátkým, buď za dužší čas trvajícím hlasem.
8. Celé tedy dosavadní a u nás obyčejné písmo telegrafické má jen 4 znaky (telegrafické litery), které ale všelijakým svým spojením všechny obyčejné litery vyznačují.
9. Jako se těmi jistými (ku příkladu: latinskými) literami v slovenské, německé, talianské, francouzské atd. řeči psáti může, tak rovně i telegraf bez těžkosti svými literami v kterékoli řeči zprávy sdělovati může.

Text je převzatý z díla Domová pokladnice. Kalendář na rok obyčejný 1851 (1851, výber zo s. 116 – 139), je skrátený a pre lepšie porozumenie pravopisu a graficky upravený.

Katarína Muziková
ILUSTRÁCIA – FOTOLIA

(NE)ROVNAKÉ JAZYKY

O príponách

Pri odvodzovaní nových slov fungujú mnohé prípony a predpony v češtine a slovenčine rovnako, napr. *školák, košík, daňový*. Časť predpón a prípon sa odlišuje hláskoslovné alebo pravopisne, napr. *lékař – lékař, stromček – stromček, otcov – otcův, nejasný* (predpona *ne* – sa vyslovuje tvrdo) – *nejasný*. Niektoré prípony a predpony sú v češtine a slovenčine rovnaké, resp. sú formálne podobné, ale ich využitie v češtine môže byť iné ako v slovenčine, napr. českým príponám *-(k)yně, -ice, -iště* (*ministra, lidyně, předsedkyně, odbornice, úřednice, koupaliště, jeviště*) zodpovedajú v slovenčine neraz iné prípony (*ministerka, líderka, predsedníčka, odborníčka, úradníčka, kúpalisko, javisko*), pri iných slovách vládne medzi češtinou a slovenčinou zhoda (*soudkyně, samice, nástupiště – sudkyně, samica, nástupište*).

Odlišne sa v češtine tvoria aj názvy niektorých jazykov (*arabština, finština, maďarština* oproti *arabčina, finčina, maďarčina*). Pri tvorení názvov nástrojov sa v češtine popri prípone *-dlo* zhodnej so slovenčinou často používa prípona *-tka* (*kružítka, lehátko, sluchátko, tlačítka*), ktorá sa v spisovnej slovenčine používa iba pri slove *pravítka*. Čeština má niektoré prípony, ktoré sa v slovenčine neuplatňujú, napr. *-čí, -ní, -ství*. Českým formám *rozhodčí, pokladní, tajemství, prvenství* zodpovedajú v slovenčine výrazy *rozhodca, resp. rozhodkyňa, pokladník alebo pokladnička, tajomstvo, prvenstvo*. Rozdielne sa používajú aj niektoré predpony: *presčas, místopředseda – nadčas, podpredsa*.

Za minútu o predložkách

Rozdiely sa vyskytujú aj pri používaní predložiek. Kým Slováč povie o päť minút bude desať hodín, vrátim sa o hodinu, Čech použije predložku *za*, t. j. *za pět minut bude deset hodin, vrátím se za hodinu*. Odlišné predložky sa uplatňujú tiež pri vyjadrovaní účelu (čes. *návod k použití, něco k pití, poslat pro lékaře* – slov. *návod na použitie, niečo na pitie, poslať po lekára*) či účinku (čes. *je to k smíchu* – slov. *je to na smiech*). V češtine má v porovnaní so slovenčinou širšie využitie tiež predložka *u*, napr. *sedět u stolu, pracovat u policie, trávit volný čas u televize* (slov. *sedieť pri stole, pracovať na policii/pracovať u policajtov, tráviť voľný čas pri televízii*). Niektoré predložky sa používajú v češtine s iným pádom ako v slovenčine, český komentátor povie *postavení mimo hru* (akuzatív), kým slovenský *postavenie mimo hry* (genitív). Často sú odlišné aj väzby, niektoré slovesá fungujú v jednom z jazykov bez predložky a v druhom s ňou, napr. Čech povie *zúčastnit se soutěže, plakat radostí, smát se vtipům, trást sa zimou/strachy*, Slováč *zúčastniť sa na súťaži, plakať od radosti, smiať sa na vtipoch i smiať sa vtipom, triasť sa od zimy/od strachu i triasť sa zimou/strachom*. Inokedy zodpovedá predložkovému pádu v jednom jazyku iný predložkový pád v druhom jazyku, napr. v češtine sa používajú spojenia *vstoupit v platnost, vzít něco v úvahu, hlasovat pro návrh, záviset na okolnostech*, kým v slovenčine spojenia *vstúpiť do platnosti, vziať niečo do úvahy, hlasovať za návrh, závisieť od okolností*.

Katarína Muziková

ILUSTRÁCIA – MIŠO UHRIN

1918
100
2018
SPOLOČNÉ STOROČIE

Pripravil Jazykovedný ústav
Ľ. Štúra SAV v spolupráci
s Českým centrom v Bratislave.
Kordinátor projektu:
Roman Soóky

ČESKÉ CENTRUM
CZECH CENTRE